

گوتی یا کوتییه کان

لیره دا پیویسته باسیك كه پیشتر له مه پ کوتی و گوتییه کان کردمان دووپات كهینه وه و بروای خۆمان له سه ره ئه و هه له ی كه زۆربه ی لیکۆله ره وه کان کردوو یانه و گوتی یان به یه کیک له مه نزومه کانی زاگروس یا قه ومه کانی میژویۆتامیا له قه له م داوه، ده ربیرین. شتیکی كه سهرنجی منی راکیشاوه ئه وه یه كه ئه وان سه ره پای ئه وه ی شك و گومانیان پیوه دیاره له سه ر بۆچونه کانیان پی داده گرن.

مامۆستا حسین حوزنی موکریانی كه خۆی له لیکۆله ره وه خاوه ن بۆچونه کان و کوردناسیکی کورده، له و بواره دا ئاماژه ده کاو ده لئ: زۆر له زانا و رۆژه لاتناسانی ئینگلیزی و فه رانسه وی و ئەمریکایی له م بابه ته وه زۆریان هه ول داوه به لام ئه وه یان ده رنه خستوه كه به ر له وه ی کوردان بینه خاکی ئه ورپۆی کوردستان، هیندیك کوردی تر له نژادی ئاریا له م ناوه بوون و، کاتیك ئه م کوردانه گه یشتنه وئ ده گه لیان تیکه ل بوون و چونکو یه ک ره گه ز بوون نه ته وه یه کیان پیک هینا.

ئه وه شتیکی راسته، هه روه ک پرۆفیسۆر مینۆرسکی سه ره پای ئه و هه موو موتالا و ناسیاری یه ی له سه ر کوردان هه یه تی، دیسان ده لئ: ده گونجی به ر له وه ی کورده کان بینه ئه و ناوچه یه، قه ومیک هه ر به و ناوه له م خاکه دا ژیاون!!
له ته واوی ئه و ئاسه وارو کتیبانه ی كه تا ئیستا ناومان بر دوون و دیسانیش ئاماژه یان پی ده کهین، وپرای ئاماژه به تیره جۆراوجۆره کانی مه نزومه ی

¹ هه مان سه رچاوه.

² کوردستانی موکریان یا ناتروپانتن، له نووسینی حسین حوزنی موکریانی، ص 90، دیاره ئاماژه یه بۆ وته ی مینۆرسکی له کتیبی "کورده کان" وه رگێرانی نووسه ری ئه و کتیبه (حیبب الله تابانی)

³ کتیبی کوردو کوردستان، محمد ئەمین زهکی بهگ، وه رگێرانی حیبب الله تابانی ل 50

زاگرۆس، وهك لیلۆ، كاسی و... وشه ی گوتی نیوی گشتی بووه و گوتیه كان لهه موو شوینیکی ئه و خاكه هه بوون. وهك پيشتر باس كراوه وشه ی گوتی یا کوتی یا كاردۆ ... هه موو نیوی شوینی گشتی بوونه و ته واوی قه ومو تیره كانی ئاماده و نيشته جیبی ئه و سه رزه مینه ی گرتۆته وه. به واته یه كی تر ئه و نیوه بۆ هه موویان وهك لیلۆ، كاسی، نایری، خالدى و... گوتراوه. هه روهك ئه و پۆ وشه ی كورد بۆ ته واوی تیره كانی كورد وهك زازا، گۆران، كه له پور، ئه رده لان، موكریان و... نیون و به هه مووشیان ده گوتری كورد.

ا.م. دیاكونوف یش سه ره پای ئه وه ی به لیبراوی باسی ئه م بۆچوونه ی كرده به لام دوو دللی نیشان ده داو ده لی: [... چونكو وشه ی گوتی و گوتیه كان، به پیی داب نه ته نیا له و سه رده مه دا به و قه ومه گوتراوه و خاکی ئه وانى دیاری كرده، به لكوو نیویکی گشتی و زپاو بووه بۆ هه موو ئه و قه ومانه ی له باكووری رۆژه لات و رۆژه لاتى ئاشوور دا ژیاون...]

به لگه ی هه ره ساده له سه ر ئه م بۆچوونه ئه وه یه كه میژوو بوونی هه موو قه ومه كانی میزوپۆتامیا كه نیویان هاتوه هاوكات له گه ل گوتیه كان پيشان ده دا. چاوخشانديك بۆمان ده رده خا كه كاتى ژینی ئه و قه ومانه له كتیبه جۆراوجۆره كان دا یهك سه رده مه، ناگونجی له سه ر خاكیك و هاوكات دوو حكومه ت و دوو پادشا بوون. ئه گه ر له "ئاناتوم Anatum" ی گه وریه گوتی له سه ده ی 31 ی به ر له زاین، له ئانوبانیی یا حاكمیك له قه ومی لیلۆ له چه رخی 28 ی پيش زاین ده دوین یا باسی پادشاكانی گوتی وهك "گوتی = كودی پاته سی" حاكمی لاگاش له سه ده ی 26 و 27 ی به ر له زاین ده كه ی، به بروسكیك وردبوونه وه ئه وه مان بۆ ده رده كه وئى كه له راستی دا ئیمه له سه ر قه ومیك ده دوین كه به دریژیی زه مان ده سه لاتداره كانی له تیره جۆراوجۆره كانی خۆی بوون و خاوه ن ده سه لات بوون به لام له به ر ئه وه ی كه له میژووه كه یان زۆر دوور كه وتوونه وه، ئه وانى موتالایان له سه ر كردوون

¹ میژووی ماد ا.م. دیاكونوف لاپه ره كانی 103 و 261 به كه لك وەرگرتن له نه نسكلۆپیدیای نیسلام نووسینی مینۆرسکی.

² نووسه ری كتیبی میژووی قه دیمی رۆژه لاتى نيزيك به نیوی میستیر هول له لاپه ری 210 ی كتیبه كه ی دا ئاماژه به وه ده كاو ده لی: "ئاناتۆم" كه له گه وره پیاوانی گوتی بووه ده گه ل نیلامی به كان به شه ر هاتوه سه ده ی 31 ی پيش زاین) ته ویش پروای وایه ئانوبانیی كه له پادشاكانی لولو، خۆی گوتی به، بی پیتچ و په نا بۆچوونی نووسه ری ته وكتیبه ده سه لیتن كه لای وایه تایفه كانی "لولو، كاسی و... " هه موویان گوتی یا كوردن.

ئهوانیان جیاجیا ههسهنگاندوه، ئه و بۆچوونه ناراستهش ههر له مه وه سه رچاوهی گرتوه. وهك ئه وه وایه كه ئیمه له میژووی ئیران دا زه ندیه كان و ئه فشاریه كان و سه فه ویه كان و ... هه ركام له قه وم و ره گه زیکی جیا له ئیران دابنیه و له هه سه نگاندنی خۆمان له و ئاووخاكه بۆ هه ركامیان به دوا ی ریشه و ره گه زیکی تایبه ت و میژوویه کی جیاواز بگه ریین.

دوا ی ئه و باسه ی له سه ره وه كردمان به و ئاكامه ده گه یین كه هه موو تیره كانی باكووری میژووی تامیا یا مه نزوومه ی زاگرۆس كه بریتیه له لیلۆ، كاسی، نایری و گو تی یا كورد هه ركام به شیک بوون له قه ومی گو تی ئه و روانگه ی نووسه ری كتیب له لایه ن زۆریه ی رۆژه لاتناس و لیکۆله ره وه كان به شیوی جۆراوجۆر گو تراوه. بۆ نموونه ده توانین "Draiver" ناوبه رین كه ده نووسی: كادا، كاردۆخی، كورتوخی، كوردیای، غوردی، كارداك، كوردوئه، سیرتی، كاردازییه، كارتاوا ی و كاردایا و "كاردوخی گزنفون" و ده سه لاتی ئوور له ده وری سه به م كه به گویره ی له وحه ی ئاراد نانار "لاگاش" كه له سه ده ی بیست و چواره می پیش زایین دا ژیاوه و ... هه موو نیوی یه ك تیره بوون و هه مووشیان جگه له كورده كانی ئه و پۆ شتیکی تر نه بوون. یه کی دی له لیکۆله ره وه كان به نیوی "ز.ئای. یامپوسکی" ده لی: نیوی "كووتیان" هه ر نیوی ئه و قه ومه یه كه سه رچاوه كانی دواتر دا به "ئوتیان" و "ئوئیتیان" و ئودیان و "ئودینیان" و "ئه ئینان" گو تراوه و نووسراوه.

به لگه ی دیکه ش زۆرن كه ئاماژه پێ كردنیان ده بیته هۆی درێژ بوونه وه ی باسه كه، به لام بی كه لك نیه كه سه رنج بده یه وته ی شه لمانه سه ری یه كه م پادشای ئاشور كه گو توویه: عه شیره ته كانی گو تی له تیره و تیره یه کی زۆر پیک دین كه ولاته كه یان تا ده وروبه ری "ئوراتری = ئوراتو = ئه رمه نستان" هه روه ها

¹ له سه رده می زۆر دوور دا هه ر نووسراوه یه کی وه ده ست كه وتووه ئه و بۆچوونه یان سه لماندوه كه ئه و خاكه شیان به نیوی گو تی، گردو یا كاردو نیو برده. هه روهك ئارامی یه كانیش ده وروبه ری شاخی جوودی یا "گو تی" یان به "بس كاردو = خاکی كاردۆ و، به عه رزی نیوان دپه له و فراتیان گو توه "كارتا = كاردو". ئه رمه نی یه كانیش به ئه و ئیان گو توه "گوردۆخ". عه ربه كانیش به "كورد" = كوردای" ناویان برده. بۆ زانیاری زیاتر له "فتوح البلدان" ی بلاذری ل 76، به زمانی عه ربه ی و "كوردستانی موکریانی" نووسراوی مامۆستا حوزنی موکریانی به زمانی كوردی له لاپه ری 92 به دواوه بروان.

² میژووی ماد ا.م. دیاکونوف ل 107

³ هه مان سه رچاوه،

تا "که مخی = طور-تور عابدین" واته ته واوی ناوچه ی ناوه ندی زاگړوس، دريژهی هیه. هر به م شیوه دوو له وچه ی سهرده می "نوکلوتی = ئینورتا" ی پادشایه کی دیکه ی ئاشوور به دهسته وهن که له یه کیان دا ئه و قه ومه ی به "کورتی" و له وی تریان دا به "گوتی" نیو بردون. هر له رووی ئه و به لگانه وه یه که ده بی وشه ی "کورتیوی Qurtioi" به نیشتمانی کورتیه کان واته کوردستان بناسری.

گه لو دیسان له هر دهر فته ټک دا بره خسی له سهر ئه م بابه ته ده دوین تا زانیاری خوینه رانی به پیزی ئه و دپرانه له م بواره دا زیاتر بکه یین.

"نه نرید او ازییر Enridawasir" یه که مین ئه میری کوتیان یا گوتیه کانه که خوی به دنیای ئه وکات ناساندوه و گرینگی تایبه تی خوی هه بووه. "یاکوبسن Yakobson" ی دانمارکی که زوری له سهر "سومیریه کان" موتالا کردوه ده نووسی: ئه و ئه میره دوا ی سهر که وتنو زال بوون به سهر "نارام سین = نارام سوئین" داو گرتنی هه ردی سومیرو شاری پیروزی ئه وان که ناوی "نیپور" بووه به هوی خو شنووسانی ئاکادی نووسراوه یه کی له سهر به رد ئاماده کردوه که له و نووسراوه دا لاسای نارام سینی کردوته وه و خوی وه ک شای چوار ولاتی دنیاو شای هه موو کووتیه کان ناساندوه.

به ر له "نه نرید او ازییر" حوکمدار گه لیک له تایفه ی گوتی = کووتی که حکومه تگه لی ناوچه یی یان پیک هی نابوو، هر کام له م حاکمانه به نیوی تایفه ی خو یانه وه حوکمرانیان کردوه به لام "نه نرید او ازییر" به ناوی کووتیه یانه وه حوکمداری کردوه و سومیریه کان یه که یه کیک له به تواناترین حکومه ته کانی ئه وکات بووه هی ناو ته ژیر ده سه لاتی خوی. به و ته ی دیا کونوف، ئه و کاره ئه و ه مان بؤ دهر ده خا که ئه و حوکمرانی یه توانیویه تی یه کیه تییه کی پته و له نیو هه موو سهره ک هؤزه کانی کوتی، یا گوتی (کورد) پیک بینئ. ئه و یه کگرتووییه به شیوه یه ک بووه کاتیک دواتر "شارکاری شاری" کوری نارام سوئین توانیویه تی

¹ ئه و سهر دیره ی "شای هه موو گوتیه کان" خوی ده لیلیکی روونه بؤ ئه و مه سه له ی پیشتر باس مان کردوه، به واتایه کی تر ئه و به نووسی نی "هه موو گوتیه کان" له م له وچه دا ئه وه ی راگه یان دوه که مه به سستی له هه موو ئه و تیره و تایفانه یه که پیکه یینه ری قه ومی گوتینو له سهر خاکی شه وان ژیاون. ئه وده ش وا ده گه یه نئ که گوتیه کان و کوتیان و کاردو ... که هه موویان کورد بوون و هاوکات لولوی، کاسی و ناپری و... ی ده گرتوه.

² حاشیه ی SKL، لاپه ری 117 نووسی نی یا کوبسون، هه روه ها لاپه ری 458 له میژووی ماد له ا.م. دیا کونوف.

ئالوگۆرپك پيک بيئي و جاریکی تر به دهسه لات بگاته وه، سه ره پای ئه وهی دهسه لاتی ته وای هه بووه ناچار بووه باجیکی گه وره بدا به گوتیه کان و دهسه لاتی راسته قینهش هه به دهست ئه وانه وه بی. شیلیکو ئه وه زعهی مسوگه کردوه دهلی: فه رمانده ره کانی ولاتی سومیر باجیکی قورسیان بو گوتیه کان ده نارده.

له رووی به لگه کانه وه ده رده که وئی که گوتیه کان به پی نه ریتی خو یان پادشایان نه بووه و سه رکرده کانیان هه لبرێراوو بو کاتیکی دیاریکراو بووه، به لام گونجاوه بو چه ند جاریش هه لبرێردینه وه. خوینه رانی به پیز نابئ وا بزانی که ئه وه لبرێردنه به شیوهی ئه وپو بووه و به زۆریه ی دهنگی جه ماوه ر دیاری کراون، به لکو سه رکرده و ریش سپی هۆزه کان کو ده بوونه وه و له نیوخو یان دا یه کیکیان به گه وره و به پیره بهر هه لده بژارد. ئه وه که سه زیاتر له فه رمانده رانی نیزامی داده نرا تا بتوانئ له به رانه بهر هی رشی خه لکی بیگانه دا خو راگری.

یاکوبسینی دانمارکی نووسه ری ریزو نیوی پادشاکانی سومیره هی تر، زورجار به گویره ی ئه وه به لگانه ی به دهسته وه ن دوپاتی کردۆته وه که گوتیه کان پادشایان نه بووه و هه ر به و هۆبه ش حوکمدارانی گوتی بو ماوه یه کی دیاریکراو داندراون و دای ته و او بوونی ئه و ماوه یه، یه کی تر جیگای گرتۆته وه، جگه له و کاته ی که یه کیک دووباره هه لبرێردا بیته وه، که ئه وه دم ماوه ی دهسه لاته که ی درێتر بوته وه. هه روه ک "ئه یار لاگاب" که پازده سال سه لته نه تی کردوه، یا وه ک "تیریکا" که له جیاتی هه وت سال ته نیا چل روژی حکومه ت کردوه.

¹ میژووی ماد ا.م. دیاکۆنۆف ل 104

² WNSHP له لاپه ری 1110.

³ ئه ورۆش له و ولاتانه ی که عه شیرده تگه ری تییدا یا چه ند ناوچه کو بوونه وه و یه کیان گرتوه (وه ک شیخ نشینه عه ره به کان یا ولاتانیکی وه ک سه نگا پوورو نه ماراتی یه کگرتووی عه ره بی، ئیستاش هه ر به م جۆره یه به لام به شیوه یه کی ئه ورۆیی به رتیه ی ده بن.

⁴ یاکوبسینی جه ده ولینیکی له ژیر سه ردیاری ریزی نیوی شایه کان ناماده و بلاو کردۆته وه، کاتیکی له وی دا باسی گوتی یه کان ده کا، ده لئ: له نیو تیره ی گوتیان که سیک به نیوی شا نه بووه، ئه وه ی له نوسخه خه تی یه کانی تا قمی A و ده رگرتوه که ئه سله که ی ناوا یه -Ugnin Tu Tiumki Lugalmr-WB (لاپه ری SKL 117) و هه ره ها حاشیه کانی فه سلئ یه که می میژووی ماد له دیاکۆنۆف لاپه ره کانی

458 - 459 و ده رگرتیاری که ریم که شاه وهرز.

⁵ ریزی هه شته م له شایه کان (یاکوبسینی)

⁶ هه مان سه رچاوه، ره دینی 20.

نه میره کانی گوتی هیچ خزمایه تی په کیان به یه که وه نه بووه. هه روهک یاکوبسین له ریزی شایه کان دا هیناویه تی ته نیا یه کیک له وان دوچار هه لبرژدراوه. هه روه ها به ده گمن ده بینین که له نیو هیندیک له م تایفانه دا بو وینه شه لمانه سهری یه که م و دووه م یا داریووشی یه که م و دووه م هه ن که بنه مالهی هه خامه نشی یه کان که له یه ک تایفه بوون و خزمایه تی یان به یه که وه هه بووه، رهنگه نه وه و نه تیجه ی یه کتر بووبن. هه روهک باسمان کرد، نیوی "یارلاگاب" که دوویات بوته وه به و هوبه یه که جاریکی دیکه ش به نه میری هه لبرژدراوه ته وه. نه و پادشایانه ی گوتی که حوکمیان به ده ست بووه و نیویان له ریزی یه که م له کوئی ده که کانی به رگی دووه می چاپی نوکسفوردی لهنده ن دا هاتوون نه وانه ی ژیره وهن.

له خه تی یه که م دا ده نووسی: "تیره ی گوتیوم شایان نه بووه".

- 1- Imta سئ سال و به روایه تیک 5 سال سه لته نه تی کردوه
- 2- Ingishu ئینگه شوش یا ئینگیشو شه ش سال سه لته نه تی کردوه
- 3- Kikilagab سالارگاب یا کی کی لگاب شه ش سال سه لته نه تی کردوه
- 4- Shulme شولمه و به روایه تیک "یارلاگاش" شه ش سال سه لته نه تی کردوه
- 5- Elulumesh نیلوی لومیش شه ش سال سه لته نه تی کردوه
- 6- Elimabakash ئینی ماباکش یا "ئیلی ماباکاش" پینچ سال سه لته نه تی کردوه
- 7- Igeshaush ئینگه شوش یا "نیکش هوش" یا "ئیکه شائوش" شه ش سال سه لته نه تی کردوه
- 8- Iralagab ئیرلگاب یا "یارلاگاب" پازده سال سه لته نه تی کردوه
- 9- Ibate ئیباته سئ سال سه لته نه تی کردوه
- 10- Iarle ئیارلاکا یا به روایه تیک "یارلا، ئیارلانگاب" سئ سال سه لته نه تی کردوه
- 11- Kurum کوروم یه ک سال سه لته نه تی کردوه
- 12- Khabilkin خابیلکین سئ سال سه لته نه تی کردوه
- 13- La.E- لائرابوم دوو سال سه لته نه تی کردوه

Rabum

¹ سهرنجی خوینهر بو نه وه راده کیشم که گوتی یه کان بریتی له هه موو تیره کانی کورد بوون. هه ر کام له م تایفانه مه زن و ده سه لاتی ناوچه یی خوینان هه بووه و له ده سه لاتی سهرانسهری قهومی کورد یا گوتیش دا به شدار بوون.

² نیوی پادشاکانی گوتی یان له دوو لیست دا بلاو کردو ته وه که جیاوازیان له گه ل به کتر هه یه. له بهر نه وه ی لیستی یه که میان پی راست تره ئیمهش که لکمان له و ودرگرت.

- 14- Ira-Rum دوو سالّ سه‌لته‌نه‌تی کردوه ئیراروم
- 15- Ieara-Num یهك سالّ سه‌لته‌نه‌تی کردوه ئیرانوم
- 16- Khablum دوو سالّ سه‌لته‌نه‌تی کردوه خابلوم
- 17- Pozu-der-soen سهوت سالّ سه‌لته‌نه‌تی کردوه سوئین - یوزودر
- 18- Iarelagand-a سهوت سالّ سه‌لته‌نه‌تی کردوه رلاگاندا - ایا
- 19- Sium سهوت سالّ سه‌لته‌نه‌تی کردوه "سی" ئوم
- 20- شای ئه‌و ژماره‌یه روون نیه .
- 21- Tirigan چل رۆژ تیریگان

سه‌رجه‌م بیست و یهك پادشا 91 سالّ و چل رۆژ یا به قه‌ولی هیندیك كه‌س كه له‌گه‌ل ئه‌و ژمارانه یهك ناگریتته‌وه 125 سالّ و چل رۆژ حوكمدارییان کردوه كه دیاره به له‌به‌رچا و گرتنی ئه‌وه‌ی كه چه‌ند پادشایه‌کی وهك "ئینریداوایزیر" كه ده‌پاستی دا یه‌كه‌م پادشا و دامه‌زیننه‌ری ئه‌و زنجیره بووه یا "ساراتیگوبی سین" كه زۆرچار ناومان بردوه به‌لام له‌م لیسته دا نین ده‌بێ ژماره‌ی دووه‌م راستر بێ. پێویست به وه‌بیره‌ینانه‌وه‌یه كه "پۆزۆردر - سوئین" به لاسایی کردنه‌وه‌ی "نارام سوئین" ی پادشای ئاكاد له‌وحه‌یه‌کی به یادگار جی‌هیشته‌وه كه له‌ودا نیوی راستی خۆی "ئه‌ریدو پی‌زیر" كه به‌مانای شای شایانه نووسیوه .

به ده‌سه‌لات گه‌یشتنی گوتیه‌كان و ده‌سه‌لات په‌یدا کردنی ئه‌وان به‌سه‌ر هه‌موو مه‌له‌بندی بین النهرین دا ورده ورده جیی گرتوه . ئه‌و کاره له راپه‌پینی "ئینروایزیر" و كوژانی "نارام سوئین" پادشای ئاكاد له سالی 2201 ی به‌ر له زایین ده‌ستی پێ‌کردوه و به درێژه‌دانی شه‌پی دوورو درێژو سه‌خت له سه‌رده‌می حوكمداری "ایمتا Imta" و "اینگه شائوش Ingasgaush" و "سارلاگاب Sarlagabes" و "یارلاگاش Yarlagash" و دوا‌ی هه‌مووان "ئیلولومیش Elullumesh" له سالا‌ه‌کانی (2173-2177 ی به‌ر له زایین) حوكمرانه‌کانی

¹ له لاپه‌ری 111 به‌ دوا‌ه IX RA. yum - گوتیه‌کانی Thureau-Dangin: La Fin de la Domination gutie

گوتی دسه لاتی ته واویان به سهر مه لبه ندی دوچومان یا بین النهرین وه ده دست که وتوه.

حوکمی گوتیه کان باری قورسی سهرشانی خه لکی ئاکادی که زور به توندی له ژیر زهختی حوکمی پادشاکانی ئاکاد دابوون سووک نه کرد، وهک نووسراوه کونه کان ناماژهی پی ده کن زهختی گوتیه کان زوریش زیاترو ترسناک بووه و به ویران کردنی شارهکانی بین النهرین و زهختی زور له سهر خه لک نیویکی باشیان له خویان جی نه هیشت. "ئینوخگال" پادشای شاری "ئوروک" له نووسراوهی خوی دا به گوتیه کان ده لئ ته وانه "ماری ژهراوی شاخ و ده دست دریزکه ر بۆ هریمی خواکانن و دوژمنایه تی یان به رانیهر به دوو چوم کردوه و ده دست دریزیان بۆ کردوون و زولمیان لی کردوون.

گوتیه کان دسه لاتیان له چینی بالادهستی ئاکادییه کان و خاوهن عهبدو کویله کان بۆ خویان گوئیستوته وه و به وهرگرتنی باجی قورستر، لاسای کرده وهی پادشاکانی ئاکادیان کردوته وه و ههروهک ته وان له وح و نووسراویان له خویان جی هیشتوه وهک له وحهکانی "لاسیراب=لائراب" و "ئه نریدوازییر".

بابه تیکی جیگه ی سهرنج که له م سهرده مه دا به رچاو ده که وی ته وهیه که به دوی ته وهی دا گوتیه کان به سهر ئاکادییه کان دا زال بوون و خاکه که یان گرتن، هیندی که له ئه میرهکانی ئاکادی لیرو له وی له ناوچه جوراوجوره کان دا خه ریکی دریزه دان به دسه لاتی خویان بوون. بۆ نمونه له شاری "لاگاش" که له شاره گه ورهکانی سومیر بووه، له حالیکا به ته واوی له ژیر دسه لاتی گوتیان دابووه له ریگه ی یه کی که له ئه میرهکانی ئاکاده وه ئیداره ده کرا.

فه رمانره وای شاری "لاگاش" مرویه ک بووه به نیوی "ئوریانو یا ئور بانوو" که ده وله مند بووه و شاری لاگاشی زور ئاوه دانتره به شکوتر کردوه. به دوی ته و دا "گودیئای Gudea" ی زاوی له به شیکی زوری بین النهرین که له ژیر

¹ م. دیاکونوف میژوی ماد ل 108 .

² PA IX = Tureau-Dangin: La fin de domination Guti-yum، ل 112

³ بۆ زانیاری زیاترو وردتر له چلوناپه تی دسه لاتی گوتیه کان له بین النهرین له لیکولینه وهکانی دیاکونوک وهک میژوی هه زاره ی

سپهه می پیش زاین پروانن.

⁴ شیل: شهرحی ستونی سهرکه وتن له شیخان،

⁵ W.King و. کینگ (حهوت له وحه ی نافراندن)

چاوه‌دێری گوتییەکان دابووە حوکمپەوایی کردووە. پایتەختی گوتییەکان شاری "ئەریپها" لە دەوری کەرکوک بوو و جەماعەتیکی شاری "سوباتو" یان بە پایتەختی ئەوان زانیو، بەلام بەشیک لە لیکۆلەرەوان لەسەر ئەو بڕوایەن کە دواي شکانی سومیری و ئەکادییەکان پایتەختی ئەوان واتە شاری "بابیل" یان کردۆتە پایتەختی خۆیان.

گوتییەکان لەو سەردەمەدا کە بابیلیان لەژێر دەسەلات بوو، بەرپرسیاریەتی مالی و دارایی یان بە ئەکادییەکان سپاردبوو و بۆخۆیان لە کشت و کالی خەلک باجیان وەرگرتو. شوینەواریک لە "گودیئا" بەجیماو، ناوبراو خانووبەری زۆری لە ناوچەي ژێر دەسەلاتی خۆی و تەنانەت لە "ئور" یش ساز کردبوو. "ناماخانی Nammaxani" زاواکەي دیکەي "ئورباو" ش کە جیگری "گودیئا" بوو لەژێر چاوه‌دێری گوتییەکان درێژەي بە کارەکانی ئەو داو.

دەسەلاتی یەکگرتووی گوتییەکان بەهۆی "ئونوخگال" حاکی شاری "ئوروک" لە 2109ی بەر لەزایین بە سانایی تیکچوو. چونکە هەرەک پیشتر ئاماژەي پێکرا لە بەرزیا تەماحی و کۆکردنەوێ مال لە خەلک دوور کەوتنەو و سوپاکەشیان زیاتر لە بیگانە و غەیرە گوتییەکان پیک هاتبوو، لە ناو خەلک دا خۆشەویست نەبوون، لەسەریەک لەشکریکی ریک و پیک و شەرکەر نەبوو.

ئاسەواریکی زۆر لە دەورەي دەسەلاتی گوتییەکان بە دەستەو نیه، لەنیو ئەوانەش دا کە هەن بە وتەي لیزانان هەیکەلي "لاگاشی" کەهي دەورەي دەسەلاتی "گودیئا" لە هەمووان بەنرخترەو یەکیک لە باشترین نمونەي هونەري ئاکادییەکانە.

لە هەمەدان سەریکی مەفرەقي دۆزراو تەو کە پسیپۆران پێیان وایە سەري یەکیک لە پادشاکانی گوتییە، کەبەهۆی وەستاکارەکانی ئاکادی یا ئیلامی بەشیوہیەکی جوان و زیندوو ساز کراو. ئەو هەیکەلە ئیستا لە موزەي "بیرمیر گالیری" ئەمریکا لە شاری نیویۆرکە. ئەو هەیکەلە کە بە "سەري سارگونی

¹ لەلەرحەکانی جۆراوجۆری گوتییان بڕوانە لە Saki و ل 82 تا 86 ژمارە 2- VDI 1950

² کورد و پێنەندیی نژادی و مېژوویی ئەو ل 31 رەشید یاسەمی

³ بۆ ناگاداری زیاتر لە لاپەری 555ی VNSP و مېژووی مادی دیاکونوف بڕوانە.

⁴ سەبارەت بە هەیکەلی کۆن و نایابی IVTOVE لێنننگرادی دیاکونوف چاپی 1946 بڕوانە.

دیرینه "ش ناوبانگی ده رکړدوه، پیاوړکی ریشداره که به باوهړی" سی کیسون" له بواړی مرقناسی یه وه زور له کورده کانی زاگروس نیزیکه . سه ری ئه وه هیکه له دهرسوک یه کی پیوه یه که وهک پیچو کلاوی نیلامی یه کان ده چی که مووه کانی له بنرا دیاره . لووتی زلو خړو چاوه بادامی یه کانی زور جوان دروست کراوه و زوروهک ئه و قه ومانه ده چی که له نه خش و نیگاره بهرجه سته و له بهرد یا زئی یه دا بهرچاوه ده که وی. (۱) (۲) ات.ئی می مرقناسی فه پانسوه وی ده لی ئه وان زیاتر وهک بنی ئاده مه کانی مه لیه ندی "شوش" له ئازهر بایجان و کاسی و قه و مه کانی دیکه ی دانیش تووی زاگروس ده چن .

ئا کامیکی که ئیمه له بینینی ئاسه واری باس کراو ده ستمان ده که وی ئه وه یه که گوتیه کان ویستوویانه هونه ری سه ربه سته خویان بنوینن، چونکو به تاییه ت له "شیخان" ئه و له وحه ی لییه تی پیشانده ری ناشاره زایی هه لقه نه ره که یه تی که به جوانی هه لی نه که ندوون .

گوتیه کان به دوا ی ده سله لات په یدا کردن به سه ر سومیرو ئاکاد، کومه لگایه کی چینایه تی یان ساز کرد، که چی له هه زاره ی سیه می پیش زاینن ئه و کومه لگایه هه ر بوونی نه بووه . له م سه رده مه دا له نیو گوتیه کان

¹ له لاپه ری 356 SPA به دواوه و، کتیبی "ماد"ی دیاکونوف ل 115 پروان.

² له وه هیکه له وردیله زپرو زیتونه ی مووزدی "لوفر"ی پاریس پروان که له شوش دوزراونه وه . ئه و ده سمال و دهرسوکانه ی به سه ریانه وه یه له سه رده می هیردوتیش دا به سه ر نیلامیه کانه وه بووه .

³ La figure hamaine dans les monuments cheldeens Bull.

E.T. Hamy et mimn de la societe enthropologique de paris 21 / 111 له لاپه ری 25 به دواوه ی 1907 .

⁴ ئیدمونس Edmonds دوو ئاسه واری میژووی له باشووری کوردستان، گوڤاری جوغرافیایی 1925 .

⁵ G.Contenan Manuel-d'archeologie oriental, I paris 1927 ص 101، و نه خشی به رده گه وریه شیخان پیاوړیکه که تنیا داوینیک له بهر دایه و میژووی وهک کلاوی بابیلیانی له سه ره . شتیکی هه لاره سراوه ی له ده وری ملی پیچاوه و ته وهرزینیک له بهر پشتیندی دایه، هه روا که که مانیک به ده سته چه په وه گرتوه خه ریکه تیریک له تیردانه که ی ده رینتی و لاقی له سه ر دوژمنی زه یون داگرتوه و دوژمنیک تر ده سته بهر ز کردوته وه داوای لیبوردن ده کا . نووساره ی ئه و نه خسه داستانی شه ر ده گه ل ولاتی "زابان = نالتون کوپری" له قه راخ زئی خوارو و ده ورو به ری نالتون کوپری ئیمیره نووساره . سه رکه و تووی ئه و شه رده ش "لی شیر - پیراینی Lishir Piraini" یه که ویده چی نیویکی ناکادی بی. "E.Herzfeld = هیرتفیلد له کتیبی خوی دا "ئیرانی یه کان له میژووی گه لانی روزه لات" دا "Iranian In the ancient East" نیوی ئه م شا سه رکه و تووی به "کامرون" و تاردوونی کوپری نیکی هیناوه که ده بی ناکدی بی و "لی شیر پیراین" به مانای "به هیرزی باوکمان" ه . کونی ئه و نه خسه ده گه ریتته وه بو دووه هزار بهر له زاین.

پیشکەوتنیکی بەرچاوە بەرەمەهینان و ژیانی کۆمەلگە دا پیک هاتووە. دروست کردنی مەفرەق بە تەواوی فیڕ بېوون، چەرخ و کاسە و گۆزە دروست کردن بېووە باوو سازکردنی کاسە و قاپ و قاچاگی جوانتر لە جاران رەواچی پەیدا کردبوو. کارکیشان لە غولام و کۆیلەکان زیاتر لە جاران بوو بە تاییبەتی گوتییەکان کە یەكەم کەس بوون یەخسیری شەریان کردبوو کۆیلە. لە شتە گرینگەکانی کە لەم سەردەمەدا هاتنە گۆر دابەش کردنی کاری کۆمەلە و پیکهاتنی دووچینی کۆمەلگە واتە شوان و جووتیار بوو. گوتییەکان هەلسوورانی کاروباری دەولەتیان نەدەزانی، هەربۆیە بەرپۆوەبردنی کاروباری ولاتیان لە بەرانبەر باج و خەراجیکی زۆر قورس دا دەدا بە گەورە پیاوان و لیژانانی (سومیری و ئاکادی). بەوتە ی لیکۆلەرەوانی وەك توورو دانژین و ا.م دیاکونوف و ... زمانی گوتییەکان زمانیکی تاییبەت و سەربەست بوو، بەلام قەومەکانی تری مەنزومە ی زاگرووس (لیلۆیی و کاسی و ...) زۆر نیزیك بوو، لەو نووسراوانەش دا کە بە زمانی ئاکادین، باسی زمانی "گو" gu یا گوتی کراوە .

لە کتییە جۆراوجۆرەکان دا سەبارەت بە گوتییەکان دواي شەر دەگەل "ئینۆخگال" و شکست هینانیان لە بەرانبەر ئەو دا، لیرو لەوی باس هاتۆتە گۆرێ، بەلام فەرمانرەوایانی "ئور" هەموو کات لەگەل تیرەکانی گوتی لە داوینەکانی زاگرووس لەشەر دابوون و بەشیوەی مێژوونووسی و زۆر بە دوورو درێژی باسی لەشکرکیشی خۆیان بۆ "سیمورم یارابان یا ئالتون کوپیری ئەمپۆ، ئوربیلۆم یا هەولپیری ئیستا و هەروەها بۆ خاکی لیلۆ = کەرکوک و کیماش = هوری و ... دەکەن .

لە کۆتاییەکانی سەردەمی دەسلاتی شایەکانی زنجیرە ی سیهەمی "ئور" بەشی هەرە زۆری خاکی دەوری دیجلە لەژێر حوکمی شاری "لاگاش" دابوو کە پیاوان گوتوون "ئانیسی Anesi" کە مانای جینشینی هەیه. وشە ی پاتیسی PA.TE.SI لەم سەردەمەدا بە مانای جیگری شا بوو. ئەگەر سەرنج بدەین

¹ Tureau – Dangin: la Finda domination Guti – yun P.AIX 112

² بەوتە ی ا.م دیاکونوف نەسلی سیهەمی ئور رووداوەکانیان بە سالی کاتی ئەو رووداوانە یاسالی دواتری رووداوەکان باس دەکرد، بۆنۆنە گاڭخاز لە بیست و پینتجەمین سالی شۆلکی لەناو چوو، لولوبوم و سیمورم تالان کرا. لە بیست و شەشەمین سالی شۆلگی "لوروشین" لە ... و 1000 مێژووی ماد لاپەرەکانی 463 و 464.

ئو وشه له گه لّ ئو زاراوانه ی له سهره تاي ئم کتیبه دا باسمان کردن نيزیکن و لهوی دا وهک زاراهوی گورجی ناسرابوون، که چی ریشه ی زمانی ئازهریيان هه یه . "ناراد خانار" حاکمی "لاگاش" که له لایه ن پادشاکانی "ئور" داندرا بوو، له نيزیک به ته وای خاکی زاگروس دا دهسه لاتی هه بووه . (2038 - 2046 ی بهر له زاین). زۆربه ی ئو شه پانه ی حوکمدارانی "ئور" له گه لّ گوتیه کانیا ن کردوه بۆ ئه وهی بووه جاده ی کۆیله بهرده کانیا ن له بهر دهست دایّ که له دوو چۆمان پرا ده رچووه "موهنجو - دارو". له م بواره دا هیندیك شوینه وار به تاییه تی له غولامه "رنگ روونه کان" به دهسته وهیه . له پووی ئم به لگانه وه هیندیك کهس وه دوی روون کردنه وهی پیوهندی نیوان ئم قه ومه و خه لکی باکووری ئوروپا و، ههروه ها شوین ئاریایی بوون و نه بوونیا ن که وتوون . پروفیسور ئیسپایزیر به باشی له سهر ئو بابه ته دواوه .

زۆربه ی ئو غولامانه ی که حوکمپان و پادشاکانی "ئور" به دیلیان ده گرتن، خه لکی زاگروس و له تایفه جۆراوجۆره کانی گوتی یا کورده کان بوون، جارجار سومیری و ئاکادیشیا ن ده نیو دابووه، به شی زۆریشیا ن خه لکی مه لبه ندی "ئوریلوم یا هه ولیر" ی ئه مپرو بوون . ره فتاری "ئور" هکان له گه لّ ئو دیلانه وهک لیکو له ره وان باس ده که ن زۆر زالمانه و ترسناک بووه . به وته ی ام دیاکوئوف، ئاکادمیسیه ن "دو.و.ئیستروو" به لگه ی زۆر سه رنج راکیش به دهسته وهیه که زۆر شتیا ن له گووتیه کان به تالان بردوه و نیوی زۆر ژنیشی تیدایه که هی تیره کانی گوتی بوون . ههروه ها نیوی زۆر له سومیری و ئاکادییه کانی تیدایه، هیندی ناویش به رچاو ده که ون که له وانیه له لایه ن به رپرسیانی ئوردوگای دیله کانه وه به سه ریا ن دابرابی . وهک "بوور، سوئه نی ده وه له مه ند" یا نیوی سومیری وهک "گیم نینورا" که به مانای که نیزی خوی نینورایه .

¹ به سه رنج دان به وهی که له م وشانه دا هیندیك فرههنگی هیندی به رچاو ده که وئ که بۆمان ده رکوت نیشانه ی ئه وهیه بهرده ی هیندیشیا ن له نیو دابووه هیندیك شتومه کیشیا ن له دیاله ی خواروو و لاگاش و "له سمار" دۆزراو ده ته وه .

² قه ومه کانی میزوپوتامیا به رگی چوارده له لاپه ری 111 به دوا .

³ میژووی ماد ل 118 .

⁴ کتیبی ئوردوگای ژنای دیل له سومیر VDI، 1952 ژماره 3 له لاپه ری 12 به دوان به لگه کانی ده گه رینه وه بۆ 2051 پ.ز .

⁵ نینورا نیوی خودای ناوچه یی سومیری به کان بووه له ئوردوگا .

موتالا کردن له سه ر کرده وهی حوکمران و پاشاکانی "نور" له مه لبه ندی "بین
 النهرین = دووچۆمان" له گه ل تیره جۆراوجۆره کانی ئەم ناوه و به تاییه تی له
 ناوچه ی زاگروس له گه ل "گوتی" یه کان، ئاکادییه کان و سومیرییه کان،
 نیشاندهری ئەوپه پری زۆرداری و خوینپرێژی ئەوانه که له خه لکی ئەو ده فاره بۆ
 کاری غولامداری و سه رچاوه ی کۆیله داری که لکیان وه رگرتوه .